

Kokonaisesitys Suomen Neuvostoliiton-kaupasta

Kari Holopainen

Pekka Sutela,
Trading with the Soviet Union. The Finnish Experience,
Kikumora Publications, Helsinki 2014, 149 sivua.

Suomessa ei ole ollut tarjota englanninkielistä (jos muutakaan valtakielistä) kokonaisesitystä Suomen Neuvostoliiton-kaupasta¹. Valtiotieteen tohtori Pekka Sutela on nyt korjannut tämän puutteen.

Tosin vuonna 1983 ilmestyi lontoolaisen kustantamon julkaisema, Kari Möttölen neuvostoliittolaisten kanssa yhteistyönä toimittama teos *Finnish-Soviet Economic Relations*. Ajallisesti se ulottuu vuoteen 1980 ja on sisällöltään hajanainen (30 kirjoittajaa), sanalla sanoen ”paraatikirja”.

Euroopan talouskomission vuonna 1982 julkaisemaa raporttia voi puolestaan suositella lähteenä käytettäväksi. Sekin kattaa vain yhden vuosikymmenen. Sutelan kirjan erityisenä ansiona on, että se käsittelee Neuvostoliiton-kaupan ehkä dramaattisimman vuosikymme-

nen, 1980-luvun, tapahtumia monipuolisella tavalla.

Itsekin idänkaupan loppuaikoja läheltä seurannut Sutela on kirjaansa varten konsultoinut parhaita idänkaupan virkamiesasiantuntijoita, kuten Paavo Rantasta, Inkeri Hirvensaloa ja Jouko Rautavaa. Hänen käytössään on ollut Helsingin Kauppakorkeakoulun vuosina 2001–2004 tekemät 50 haastattelua. Haastatelluista merkittävä osa on ollut oikeita kauppamiehiä. Arkistolähteisiin Pekka Sutela ei ole tukeutunut lainkaan. Elävän elämän väriä tarinalle on poimittu kaunokirjallisuudesta (Lasse Lehtinen, Jari Tervo) lainatuilla tuokiokuvilla.

Pekka Sutela tyytyy paljolti lähdemateriaalista valitsemiensa kannanottojen välittämiseen. Se tuottaa kirjavan kuvan tapahtuneesta, mikä ei mitenkään häiritse. Idänkaupan kliseisiin ylistyskuvauksiin tottunut saattaa tuntea itsensä pettyneeksi. On kuitenkin hyvä muistaa, että kirja on tarkoitettu ulkomaalaisille.

Neuvostoliiton-kaupan erityisluonne on luonnollisesti keskeinen pohdinnan kohde.

¹ Usein puhutaan idänkaupasta, mutta tarkkaan ottaen sillä tarkoitetaan koko sosialistisen leirin kanssa käytyä kauppaa. Siitä pääosa, vähintään 80 %, oli Neuvostoliiton-kauppaa.

Kaupan kahdenvälisyys (bilateraalisuus) erotti sen 1950-luvun jälkipuoliskolta lähtien Suomen muusta kaupasta (multilateraalikauppa). Erityisluonne tuottaa väistämättä kysymyksen, miksi näin tapahtui. Sutelan kirjallisuudesta poimima vastaus ei ole yksiselitteinen. Joka tapauksessa suomalaiset – erityisesti viejäyritykset – olivat loppuun asti ja vähän sen ylikin järjestelmän vankkoja kannattajia. Syykin tähän käy ilmi siteeratuista yritysmaailman edustajien haastatteluista. Merkittävin toisinajattelija ainakin kaupan loppuvaiheessa oli Suomen Pankki. Yrityshaastatteluissa pöyhistelään viennistä saaduilla ”ilmavilla” hinnoilla. Sutela tosin huomauttaa, että näin ei välttämättä aina ollut. Neuvostoliittolaisten löysäkätiseltä vaikuttavaan toimintaan voidaan kirjata yhdeksi selitykseksi esimerkiksi 1980 -luvun ensipuoliskolla *clearing*-ruplan arvon jyrkkä kallistuminen suhteessa markkaan. Sitä kaupoista päätäneet tuskin olivat osanneet ennakoita.

Kirjassa päädytään lopputulokseen, että Neuvostoliiton-kauppa oli Suomelle lähinnä edullista, toisin kuin itäeurooppalaisille neuvostosotalismin polulle astuneille ”veljesmaille”. Syykin tähän on ilmeinen, joskin harvemmin idänkaupan esittelyissä todettu. Suomea ei koskaan miehitetty. Suomen armeija piti pintansa ja loi osaltaan edellytykset omaehtoiselle toiminnalle myös kaupan alalla.

Jos hyväksytään käsitys, että Neuvostoliitto maksoi monille suomalaisille viejille perin runsaskätisesti, ellei taloudellisin kriteerein peräti liikaa, jäljelle jää kysymys, miksi? Sutela välittää tähänkin kysymykseen reaaliajassa annettuja vastauksia. Syyt olivat poliittisia. ”Ystävyyden” katsottiin olevan hintansa arvoinen, vaikka ulkomaankauppaministeri Patolitshevin mukaan ”rahatkin oli laskettava”.

”Ystävyydellä” näyttää olevan arvonsa tänäkin päivänä. Valko-Venäjä saa kaasunsa 167 dollarilla/1 000 m³ kun Puola joutuu maksamaan samasta määrästä peräti 528 dollaria.

Kysymykseen, mikä merkitys Neuvostoliiton-kaupalla oli Suomen talouden kehitykseen, ei kirjassa välitetä yksiselitteistä vastausta. Sotakorvauksista, joiden todetaan olleen selvästi Saksalle Versailles'ssa asetettuja vaatimuksia raskaammat, loivat luontevan pohjan Neuvostoliittoon tapahtuvalle viennille, kun vain sopiva poliittinen tahto puolin ja toisin löytyi.

Monet ekonomistit kirjasivat aikanaan bilateraalikaupan lopun keskeiseksi syyksi Suomen lamalle vuosina 1991–1993. Sutelan mukaan syy-yhteys oli ainoastaan osittainen. Neuvostoliiton-kaupan osuus Suomen kokonaisviennistä oli jo jyrkästi pienentynyt vuosikymmenen vaihteeseen mennessä. Neuvostoliiton kaupan osuus kokonaisulkomaankaupastamme oli toisen maailmansodan jälkeisen kauden keskimäärin 15 %.

Kirjassa useassa yhteydessä mainittua Paasikiven maksimia, jonka mukaan Neuvostoliiton osuus koko viennistämme saisi olla enintään 20 %, noudatettiin näin ollen muutamia satunnaispoikkeamia lukuun ottamatta. Kun Sutela ei ole löytänyt tälle varoitukselle suoranaista lähdeä, tarjoan tässä apua. Minullekin luku 20 % oli aikanaan toisen käden lähteiden varassa, kunnes sain entiseltä esimieheltäni vinkin. Kirjeessään Tannerille 17.7.1939 Paasikivi piti kaupan kehittämistä Neuvostoliiton kanssa suotavana, kunhan osuus kokonaisviennistämme ei kohoasi yli 2-3 prosentin. ”Tuonti saisi nousta niin suureksi kuin kukkaromme kestää”.

En muista, että reaaliajassa kukaan olisi tällaisia lukuja ainakaan ääneen esittänyt. Neu-

vostoliiton-kaupan osuus kokonaisulkomaan-kaupastamme oli pitkälti ennakoimaton. Se ajelehti lähinnä Neuvostoliiton kaupankäyntikykyjen vaihtelujen mukaan. Energian hinta oli tässä ennakoimattomuudessa keskeisin tekijä.

Kirjansa alkusivuilla Sutela kiinnittää perustellusti huomiota Neuvostoliiton-kaupan turvallisuuspoliittiseen merkitykseen. Tämä kauppasuhteiden puoli on yleensä unohtunut niiltä, jotka kommunikaneuvotteluissa ovat keskittyneet pilkkujen paikkoihin.

Sutelan kirjan puutteet ovat vähäisiä. Esiin nousee lähinnä kaksi asiaa. Sutela ei riittävästi korosta sitä, että Neuvostoliiton kanssa käymämme bilateraalikauppa ei tarkoittanut tavaravaihdon tasapainoa sinänsä, vaikka kauppaa säädeltiinkin tavaravaihtopöytäkirjoilla. Tavoitteena oli *clearing*-tilin kautta suoritettavien maksujen tasapaino. Mukana pöytäkirjoissa oli myös palveluista, esimerkiksi turismista, suoritettut maksut.

Vaikka monien juhlapuheissa korostettiin Neuvostoliiton kaupan etuna sitä, että siinä ei tarvita luototusta, luotoilla tai pääomaliikkeillä sinänsä oli suuri merkitys. Suomen Pankki oli esimerkiksi 1980-luvulla lähes jatkuvan *clearing*-tililuoton myöntäjä; vuosikymmenen alkupuolella Neuvostoliitto maksoi suuria ennakkomaksuja suomalaisille telakoille, raakaöljyn tuonnissa maksuaika saattoi ”kaupan”(so-

maksujen) tasapainonäkymistä riippuen vaihdella merkittävästikin. Ehkä olisi voinut painokkaammin sanoa, että *clearing*-rupla oli Suomessa yritysten kannalta ihan oikeaa rahaa, siinä missä dollaritkin.

Toinen ehkä merkittävämpi puute on kirjan heikko ”saunakestävyys”. Lauteilla lukeminen, mikä tapa minuun iskostui jo 1970-luvun alussa Leningradissa, tuotti irronneita lehtiä.

Kirja päättyy erinomaiseen yhteenvetoon: “... , *but we do not know the truth about Eastern trade, nor of the Finnish-Soviet relations as a whole. Most research has concentrated on the political side of these relations, many of the actors have not told their stories, and there has been far too little use of Soviet archives, Finnish discussions have usually seen Finnish-Soviet relations provincially, without the international frame of the Cold War. Even now, only a small amount of scholarly work is under way in this area....*”. □

Kirjallisuus

- Möttölä, K. (1983), *Finnish-Soviet Economic Relations*, Palgrave Macmillan, London.
- Euroopan talouskomissio (1982), “A Profile of the East-West Trade of Finland in the 1970s”, Economic Commission for Europe, Trade/R.442/Add., 16 October 1982.